

DOI 10.37491/UNZ.103.4
УДК 343.82:341.231

Лариса БРИЧ¹

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ ДЛЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО УКРАЇНИ: КОРОТКОЧАСНИЙ ВИЇЗД ЗА МЕЖІ УСТАНОВИ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ²

Визнання Конституційним Судом України неконституційними окремих положень ч. 1 ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України через незастосовність передбаченого нею права короткочасного виїзду за межі колонії для засуджених до довічного позбавлення волі стало несподіваним поворотом у кримінально-виконавчій політиці нашої держави, та ще й у період, коли Україна через російське повномасштабне вторгнення перебуває на

¹ докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності, Львівський державний університет внутрішніх справ, larysabrych@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7079-3726>.

² Дослідження підготовлене в межах виконання грантового проєкту від Європейського Союзу програми Еразмус+, напряму Жан Моне «Європейські правові цінності: досвід для України у сфері кримінального провадження». Грантова угода № 101126810 — ELVEUCP, реєстраційна картка проєкту (програми) № 5386.

Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАЕСА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАЕСА) не можуть нести за них відповідальність.

етапі загрози своєму існуванню. Попри те, що інститут короткочасного виїзду засуджених за межі установи виконання покарань у зв'язку з винятковими особистими обставинами не був обділений увагою у кримінально-виконавчому праві, як показує здійснений аналіз, ніхто з науковців не висловлював сумнівів щодо відповідності ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України Конституції України. У проаналізованих працях не виявлено, щоб науковці визначали законодавче закріплення права засуджених до довічного позбавлення волі на короткочасний виїзд за межі установи виконання покарань за наявності виняткових особистих обставин як шлях удосконалення кримінально-виконавчої політики нашої держави. Свій висновок Конституційний Суд України обгрунтовує, по-перше, тим, що право короткочасного виїзду засуджених до довічного позбавлення волі для відвідання свого тяжко хворого близького родича чи участі в його похованні впливає із відповідного міжнародного стандарту, відображеного в міжнародних документах та практиці ЄСПЛ. По-друге, погоджуючись зі скаргником, Конституційний Суд України вважає, що законодавче унеможливлення короткочасного виїзду за межі установи відбування покарання для засуджених до довічного позбавлення волі для того, щоб відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні, суперечить людській гідності як складовій конституційного «права на недоторканність приватного життя». Здійснене дослідження не підтвердило існування міжнародного стандарту права засуджених до довічного позбавлення волі на короткочасний виїзд за межі установи відбування покарання у зв'язку з винятковими особистими обставинами, а відтак — обов'язку держави забезпечити їм це право. Відповідних імперативів не виявлено ні в обов'язкових для України міжнародно-правових актах, ні в практиці Європейського суду з прав людини. Також у статті наведено аргументи щодо суперечності тлумачення Конституційним Судом України поняття «людська гідність» законам і правилам формальної логіки.

Ключові слова: практика Європейського суду з прав людини, право на повагу до приватного і сімейного життя, покарання, довічне позбавлення волі, режим відбування покарання, короткочасний виїзд за межі установи відбування покарання.

Постановка проблеми. Конституційний Суд України (далі — КСУ) рішенням № 11-р(П)/2023 у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі) від 20 грудня 2023 р. (далі — Рішення КСУ № 11-р(П)/2023) визнав неконституційними «окремі приписи ч. 1 ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України в тому, що вони унеможливають застосування до засуджених до довічного позбавлення волі осіб короткочасних виїздів за межі колонії на території України

у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого» (п. 4.4) [1].

Розлоге мотивування КСУ свого рішення у вказаній справі можна звести до двох базових аргументів. По-перше, що право короткочасного виїзду засуджених до довічного позбавлення волі за межі установи відбування покарання у зв'язку з винятковими особистими обставинами впливає із відповідного міжнародного стандарту, закріпленого в міжнародних документах та практиці ЄСПЛ. По-друге, погоджуючись зі скаргником, КСУ вважає, що законодавче унеможливлення короткочасного виїзду за межі установи відбування покарання для засуджених до довічного позбавлення волі для того, щоб відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні, суперечить людській гідності, право на яку має кожна людина, зокрема і особи, які скоїли особливо тяжкі злочини та відбувають за їх вчинення кримінальне покарання у виді довічного позбавлення волі. Можливість короткочасного виїзду за межі установи відбування покарання для засуджених до довічного позбавлення волі КСУ розглядає як елемент їхнього конституційного «права на недоторканність приватного життя» (п.п. 2.3.1–2.3.2 Рішення КСУ № 11-р(П)/2023) [1].

Наведена правова позиція КСУ, якою орган конституційної юрисдикції визнав складовою змісту конституційного права людини на повагу до її гідності існування в засуджених до довічного позбавлення волі права на короткочасний виїзд за межі установи відбування покарання за наявності вказаних виняткових особистих обставин, стала несподіваним поворотом у кримінально-виконавчій політиці України. Ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (КВК України) «Короткочасні виїзди за межі виправних і виховних колоній», у якій було передбачено відповідну можливість для засуджених, «які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях» і не надано такої самої можливості іншим категоріям засуджених до позбавлення волі на певний строк та засудженим до довічного позбавлення волі, існувала у КВК України з моменту його прийняття 11 липня 2003 р. [2]. Нова редакція та наступні зміни цієї статті, серед яких — заміна формулювання «може бути дозволено» на «дозволяється», що теоретично мало б трансформувати право державного органу в його обов'язок прийняти відповідне рішення, не призвели до принципових змін щодо категорії засуджених, які могли б претендувати на короткочасний виїзд за межі установи виконання покарань³. Протягом 20-ти років з моменту набрання чинності діючим КВК України відповідність аналізованого законодавчого положення Конституції України у публічному просторі під сумнів не ставилася, аж до подання конституційної скарги А. О. Лужинецьким. І як буде показано далі в цій статті, відповідних обґрунтованих пропозицій не висували в науковій літературі.

³ Слід зауважити, що вказані зміни до ст. 111 КВК України в науковій літературі вважали лицемірними, бо вони позбавляли осіб, які відбувають покарання в колоніях мінімального рівня безпеки, можливості отримати дозвіл на короткочасний виїзд за межі колонії, в зв'язку з винятковими обставинами [3, с. 147].

Задовольнивши вимоги цієї конституційної скарги, «юрискратія» [4, с. 12–19] Рішенням КСУ № 11-р(П)/2023 висунула перед пенітенціарною системою, й, перш за все, перед законодавцем, завдання, які не задекларовані у програмних документах, зокрема у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [5], Національній стратегії у сфері прав людини від 24 березня 2021 р. [6].

Рішення КСУ «є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено». На виконання Рішення КСУ № 11-р(П)/2023 Міністерство юстиції України вже підготувало проект закону про внесення змін до законодавства України, зокрема й до ст. 111 КВК України [7], який на момент підготовки цієї статті ще не прийнятий і не внесений до Верховної Ради України.

Відповідно до приписів ст.ст. 147, 150, 151, 151¹ визначення відповідності законодавчих положень Конституції України, яке тягне за собою можливість втрати ними чинності, є виключною компетенцією КСУ. Проте передбачена ст. 151² Конституції України та ч. 5 ст. 88 Закону України «Про Конституційний Суд України» [8] остаточність та неможливість оскарження рішення КСУ, як впливає з гарантованої Конституцією України свободи наукової творчості (ч. 1 ст. 54), не є перешкодою для його критичного аналізу та оприлюднення оцінки щодо його узгодженості з принципом верховенства права та обґрунтованості.

У своїй діяльності КСУ має керуватися визначеними у ст. 147 Конституції принципами, серед яких — верховенство права, обґрунтованість.

Тому **мета цієї статті** полягає в тому, щоб визначити відповідність міжнародним стандартам прав людини, зокрема сформульованим у практиці ЄСПЛ, визнаного Рішенням КСУ № 11-р(П)/2023 [1] права короткочасного виїзду засуджених до довічного позбавлення волі за межі установи виконання покарань, у зв'язку з винятковими особистими обставинами, та його логічну обґрунтованість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Правове регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні» було предметом дослідження в кандидатській дисертації О. М. Крука, захищеній у 2015 році [9]. У цій же дисертації в підрозд. 1.1 «Сучасний стан наукової розробки проблем, пов'язаних із застосуванням короткострокових виїздів засуджених за межі колоній» було здійснено наукознавчий аналіз цього інституту. За результатами дослідження української, російської та радянської наукової літератури, здійсненого в дисертації О. М. Крука, можна встановити, що вказаній комплексній праці передували дослідження окремих аспектів інституту короткострокових виїздів засуджених за межі установи виконання покарань таких вітчизняних учених: О. Г. Колба [10, с. 107–113], А. І. Марчука, О. В. Лисодеда, С. В. Лучка, О. М. Сокурєнка. О. М. Крук констатував, що «проблема застосування інституту короткочасних виїздів за межі установ виконання покарань залишається не дослідженою належним чином» [9, с. 16].

Проте вивчення його дисертації показує наявність певних здобутків попередніх дослідників, які узагальнено можна звести до таких результатів наукової розробленості розглядуваного інституту кримінально-виконавчого права:

1) досліджено історію запровадження і розвитку інституту короткочасних виїздів певної категорії засуджених до позбавлення волі за межі установи відбування покарання (О. В. Лисодед) [9, с. 25];

2) здійснено аналіз правового регулювання умов надання засудженому можливості короткочасного виїзду за межі установи відбування покарання та на рівні постановки проблеми виділено його недоліки, запропоновано розширити коло засуджених до позбавлення волі на певний строк, на яких поширювався б цей заохочувальний захід (О. В. Лисодед) [9, с. 25–26];

3) показано значення короткострокових виїздів засуджених за межі установи відбування покарання, яке має такі аспекти: збереження соціальних зв'язків засудженого із сім'єю та суспільством; нейтралізація впливу тюремної субкультури на особистість засудженого (А. І. Марчук) [9, с. 24];

4) досліджено міжнародне кримінально-виконавче законодавство щодо підстав надання засудженим можливості короткочасного виїзду за межі установи відбування покарання та його терміну, в результаті чого констатовано відповідність чинного національного законодавства міжнародній практиці (О. М. Сокуренько) [9, с. 26].

Резюмувавши, що в жодному науковому дослідженні короткочасний виїзд засуджених до позбавлення волі на певний строк «не розглядався з позиції визнання його правом засудженого, хоч це ... передбачено положеннями ч. 4 ст. 111 КВК України» [9, с. 27], О. М. Крук стрижнем своєї дисертації зробив дослідження інституту короткочасних виїздів засуджених до позбавлення волі на певний строк, розглядаючи його саме як право, яке зобов'язана гарантувати держава [9, с. 46]. Виходячи саме з такого концепту, дослідником були сформульовані численні пропозиції щодо вдосконалення розглядуваного інституту та «визначення механізму реалізації права на короткочасний виїзд засудженого за межі колонії в процесі виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі» [9, с. 46, 159–164], серед яких відсутня пропозиція поширити його щодо засуджених до довічного позбавлення волі. Правові позиції ЄСПЛ щодо права короткочасного виїзду засуджених за межі установи виконання покарань О. М. Крук не досліджував.

Саме як захід заохочення, короткочасні виїзди засуджених за межі установи відбування покарання розглядала О. А. Гритенко у своїй докторській дисертації, що була захищена у 2020 році. У межах «теоретико-правових концептуальних засад прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі» — предмета дослідження докторської дисертації О. А. Гритенко — дістали подальшого розвитку «теоретичні положення щодо доведеності особливого значення наявності розгалуженої системи відпусток, побачень за межами кримінально-виконавчих установ закритого типу для формування дієвої стимулюючої системи заохочувальних заходів» [11, с. 30]. Вчена відносить їх до окремої групи «заохочувальних заходів разового характеру, які можуть застосовуватися лише

до певної категорії засуджених ..., що пов'язані із видами заохочень, що значно збільшують можливості у підтриманні (встановленні, поновленні) зв'язків із зовнішнім середовищем, пов'язані переважно з перебуванням за межами установи, а отже вимагають досягнення певного ступеня виправлення» [11, с. 402, 414–415]. Розвиток інституту короткочасних виїздів засуджених за межі установи відбування покарання О. А. Гритенко бачить у складі прогресивної системи виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, якій вона пропонує присвятити окрему главу КВК України з такою ж назвою. Прогресивну систему виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, яка є виявом диференціації та індивідуалізації виконання і відбування відповідного виду покарання, дослідниця визначає як комплексний міждисциплінарний інститут кримінального і кримінально-виконавчого права, основними рисами якого є поступовість і взаємозв'язок змін правосуб'єктності засудженої особи залежно від її поведінки і ступеня виправлення; спрямованість на самовдосконалення особи та досягнення щодо неї мети виправлення та ресоціалізації в оптимальні терміни [11, с. 405].

Здійснений аналіз наукової літератури показав, що інститут короткострокового виїзду засуджених за межі установи відбування покарання не був обділений увагою в науці кримінально-виконавчого права. Науковці досліджували його на монографічному рівні [9; 11; 12]. Але розглядався ними цей захід лише щодо засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Незалежно від того, чи відповідний захід розглядали як право [9, с. 46, 159–164], чи як захід заохочення [11, с. 414–415; 13, с. 377], який може бути застосований лише в разі виконання засудженим до позбавлення волі на певний строк переліку умов, серед численних пропозицій науковців [9, с. 159–164; 11, с. 30, 402, 405, 414–415; 12, с. 202–205, 219, 240, 241], спрямованих на удосконалення правового регулювання підстав, приводів, умов, порядку отримання засудженим можливості короткочасного виїзду за межі установи відбування покарання, розширення кола засуджених до позбавлення волі на певний строк, на яких можна поширити застосування відповідного інституту, не виявлено обговорення доцільності поширити короткочасний виїзд за межі установи відбування покарання на засуджених, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі. Відповідність ст. 111 КВК України Конституції України у працях, предмет дослідження яких охоплював інститут короткострокового виїзду засуджених за межі установи відбування покарання, під сумнів не ставилася.

Перспективи запровадження можливості короткочасного виїзду за межі установи відбування покарання для засуджених до довічного позбавлення волі не розглядали й відповідних пропозицій не висували також інші дослідники, у працях яких інститут короткострокового виїзду засуджених за межі установи виконання покарань, хоч і не був безпосереднім предметом дослідження, але які були присвячені таким фундаментальним проблемам, як кримінально-виконавча політика України [13, с. 11–18, 352–392; 14, с. 75–77; 15, с. 203–291, 370–378; 16, с. 73–74], кримінально-

виконавча система [15; 17, с. 317–320], принципи кримінально-виконавчого права [3, с. 374; 18, с. 453–454; 19, с. 95–99].

Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, докторська дисертація якої, що була захищена у 2019 році, присвячена кримінально-виконавчій політиці України, у якій серед іншого науковиця розглядала шляхи вдосконалення правового статусу засуджених як напрямок оптимізації кримінально-виконавчої політики України [13, с. 352–392], одним з мотивувальних/стимулювальних засобів праці засуджених у місцях позбавлення волі в межах системи додаткових пільг і переваг пропонувала «надання короткострокових відпусток, можливість проведення побачень за межами УВП, виходу за межі УВП у вихідні та святкові дні тим засудженим, які залучаються до праці» [13, с. 377].

В. О. Човган серед ключових напрямів пенітенціарної реформи пропонує законодавчо закріпити можливість супроводжуваного виїзду засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини за межі пенітенціарної установи в разі смерті або тяжкої хвороби близького родича, що загрожує життю хворого, для всіх категорій засуджених та взятих під варту осіб [20], не зробивши окремого уточнення щодо засуджених до довічного позбавлення волі.

Ніхто з учених, які досліджували принципи кримінально-виконавчого права, у опрацьованих автором цієї статті працях [3; 15, с. 227–254; 18, с. 453–454; 19, с. 95–99; 21, с. 90–95] не заявляв про дискримінаційний щодо засуджених до довічного позбавлення волі характер ст. 111 КВК України, чи суперечність її загальним, міжгалузевим чи галузевим принципам кримінально-виконавчого права.

О. О. Шкута, розглядаючи виправлення і ресоціалізацію засуджених як пріоритетні цілі виконання покарань, а також як оптимальні шляхи захисту інтересів особи, суспільства й держави [15, с. 80, 290, 370–378], надавши характеристику концептуальних засад реформування кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну, здійснивши компаративний аналіз функціонування пенітенціарних систем України та зарубіжних держав, провівши системно-структурний аналіз принципів кримінально-виконавчої політики та вдосконаливши їх [15, с. 374], надавши ґрунтовну оцінку ефективності функціонування кримінально-виконавчої системи [15, с. 375], не висував пропозицій про надання засудженим до довічного позбавлення волі можливості короткострокового виїзду за межі установи відбування покарань в зв'язку з винятковими особистими обставинами.

Д. О. Пилипенко, досліджуючи серед інших принципів кримінально-виконавчого права й такі, якими КСУ аргументував свою правову позицію у рішенні № 11-р(П)/2023 [1], зокрема, повагу до людської гідності у складі загальноправового принципу гуманізму; галузеві принципи: рівності засуджених перед законом і судом; поєднання покарання з виправним і ресоціалізаційним впливом та можливості його реалізації щодо осіб, які відбувають покарання такого виду, як довічне позбавлення волі [18, с. 430–442], серед елементів механізму виправлення таких засуджених не пропонував короткострокові виїзди за межі установи відбування покарання як фактор їхнього виправлення та ресоціалізації.

Тобто у проаналізованих працях не виявлено, щоб науковці визначали законодавче закріплення права засуджених до довічного позбавлення волі на короткочасний виїзд за межі установи виконання покарань за наявності виняткових особистих обставин як шлях удосконалення кримінально-виконавчої політики нашої держави.

Правові позиції ЄСПЛ щодо короткочасного виїзду засуджених до довічного позбавлення волі за межі установи відбування покарання як аспекту права на повагу до приватного і сімейного життя вказані фахівці не досліджували.

Вивчення праць, присвячених забезпеченню прав людини в пенітенціарних установах [22; 23; 24; 25, с. 207–211; 26, с. 211–213; 27, с. 125–127; 28], виявило критику ст. 111 КВК України саме через те, що можливість короткочасного виїзду за межі установи виконання покарань у зв'язку з винятковими особистими обставинами передбачена лише для засуджених, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоніях середнього рівня безпеки та виховних колоніях. З посиленням на рішення ЄСПЛ *Giszczak v. Poland* від 29 листопада 2011 р. та *Ploski v. Poland* від 12 лютого 2003 р. В. О. Човган констатував, що ненадання такої самої можливості «всім іншим засудженим, які тримаються в колоніях», не відповідає Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) [28, с. 536], незалежно від їхньої поведінки під час відбування покарання та індивідуальних ризиків. В. О. Човган прямо не вказував, про необхідність надання розглядуваної можливості саме засудженим до довічного позбавлення волі, а рішення ЄСПЛ [29, р. 37; 30], на які послався дослідник, стосуються заявників, засуджених до позбавлення волі на певний строк, а це, як відомо, цілком інший вид покарання.

Таким чином, у результаті вивчення наукової літератури не виявлено тверджень про неконституційність ст. 111 КВК України та наукового обґрунтування необхідності чи доцільності законодавчого закріплення надання засудженим до довічного позбавлення волі права на короткочасний виїзд за межі установи виконання покарань.

Висновок КСУ про визнання за засудженими до довічного позбавлення волі особами права короткочасного виїзду за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого [1], не лише не має наукового підґрунтя в українській науковій літературі, як було показано вище. Аналіз матеріалів справи щодо конституційної скарги А. О. Лужинецького [31] показав, що всі заклади вищої освіти [32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39] та інші державні інституції [40, 41, 42], до яких за наданням висновку попередньо звертався В. Городовенко — суддя-доповідач у справі, відповідаючи на питання, сформульовані в запиті, висловили впевненість у тому, що ст. 111 КВК України відповідає Конституції України.

Аргументи А. О. Лужинецького, наведені в його конституційній скарзі, отримали підтримку лише у висновку зацікавлених сторін, як вони самі себе назвали — *amicus curiae* [43]. *Argumenta ponderantur, non*

numerantur. Тому уваги заслуговує кожна позиція, навіть якщо вона одна проти всіх. Тим більше, що, порівнявши текст рішення КСУ та відповідь на запит судді КСУ В. Городовенка від Української Гельсінської спілки з прав людини (далі — УГСПЛ) та Європейської мережі із судового захисту прав ув'язнених (далі — EPLN), не складно дійти висновку, чиї аргументи покладені в основу аналізованої правової позиції КСУ.

УГСПЛ та EPLN на питання, задані в запиті судді КСУ В. Городовенка, надали ствердні відповіді:

1) «... можливість короткочасного виїзду засудженого за межі установи виконання покарань у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, безпосередньо пов'язана з конституційними правами на вільний розвиток своєї особистості, на повагу до гідності людини і правом на повагу до сімейного життя». Для підтвердження свого висновку *amicus curiae* послалися на рішення ЄСПЛ: «Так у справах *Messina v. Italy*, *Khoroshenko v. Russia*, де розглядалися питання надання засудженому можливості відвідати тяжко хворих родичів або поховання останніх, Суд підкреслив, що в контексті ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод ... «невід'ємною частиною права засудженого на повагу до сімейного життя є те, що влада дозволяє йому або за необхідності допомагає підтримувати контакти з близькими родичами», зокрема і шляхом надання короткострокових відпусток»;

2) «право на повагу до гідності, до сімейного життя, а також право на вільний розвиток своєї особистості не гарантують, однак повинні надавати можливість засудженій особі отримати відпустку в разі потреби». «... Європейський суд з прав людини не розрізняє таке право за категоріями засуджених, а отже, воно поширюється і на тих, що засуджені до довічного позбавлення волі. Більше того, позбавлення певної категорії осіб права на отримання відпустки за ознакою статі, режиму установи відбування покарання, тяжкості вчиненого злочину — ЄСПЛ розглядає як дискримінацію та порушення ст. 14 Конвенції»;

3) «можливість засуджених короткостроково залишити пенітенціарну установу ... не просто повинна існувати на законодавчому рівні, а й мати чітку передбачувану процедуру, яка б відповідала, що зможе забезпечити конституційне право особи на недоторканність особистого і сімейного життя, а у випадку неможливості його застосування повинні бути вказані чіткі підстави ...». Насправді, ні в Конституції України, ні у ст. 8 Конвенції про **недоторканність** приватного життя будь-якої особи не йдеться. Поняття «повага до приватного і сімейного життя», яке фігурує у назві ст. 8 Конвенції, не тотожне поняттю «недоторканність приватного життя», хоча б тому, що в ч. 2 ст. 8 Конвенції передбачено можливість та умови втручання органів державної влади в це право кожного. Можливість та умови обмеження різноманітних виявів приватного і сімейного життя передбачено й у ст.ст. 30, 31, 32 Конституції України. Наведена обставина засвідчує той факт, що розглядуване право не є недоторканим, адже воно є відносним. Про можливість його обмеження йдеться в рішенні *Фельдман проти*

України № 2: «Згідно з практикою Суду стаття 8 не гарантує особі, яка тримається під вартою, безумовне право на отримання дозволу відвідати похорон родича» [44, п. 34];

4) «всі засуджені, незалежно від тяжкості покарання, типу вчиненого злочину, статті і т.д., повинні мати право звернутись із проханням про відпустку, яке буде розглянуте на основі їхніх індивідуальних обставин ...».

Аналіз рішень ЄСПЛ, на які для обґрунтування своїх висновків посилалися автори листа-відповіді, показує, що справа *Vetsev v. Bulgaria* від 02 травня 2019 р. [45, с. 12–13] стосується заявника, який перебував під вартою, справа *Messina v. Italy* стосується особи, засудженої до семи років позбавлення волі (п. 8) [46], тобто до іншого виду покарання, ніж А. О. Лужинецький, а справа *Khoroshenko проти Росії* [47] стосується засудженого до довічного позбавлення волі, але в цьому рішенні жодним словом не йшлося про виїзд такого засудженого за межі колонії. У рішенні щодо суті у справі *Sannino v. Italy* [48] ЄСПЛ застосування ст. 8 Конвенції не розглядав.

Виклад основних положень. Як зазначають теоретики права, специфіка актів конституційної юрисдикції обумовлена логікою державно-юридичного регулювання і полягає в наявності у них таких змістів: формального (юридико-нормативного), ціннісно-правового та емпіричного (політичного, ідеологічного, економічного тощо) [49, с. 164–165].

«Акти органів конституційної юрисдикції не можуть бути політично нейтральними, такими, щоб не торкалися жодних політичних інтересів» [49, с. 166]. «Політичність предмету конституційної юстиції є її сутністю та невід'ємною рисою» [49, с. 201]. Натомість політизація «виявляється в очевидних відхиленнях від логіки юридичного поля на користь політичної доцільності в тих актах конституційного суду, які стають лише зовнішньою юридичною формою для позаправового і неправового змісту» [49, с. 201]. Дослідники також констатують низький рівень суспільної довіри до діяльності КСУ, що спричинено винесенням цим органом конституційної юрисдикції низки «горезвісних рішень» [50, с. 32].

Аналізуючи розглядуване рішення КСУ [1] з погляду політичної складової його обумовленості, можна висувати таке. Проблема зловживання конституційною юрисдикцією, що впливає з політизації конституційної юстиції, про наявність якої в українському суспільстві стверджують у науковій літературі [49, с. 166], не проглядається саме щодо аналізованого рішення, з огляду на те, що за своєю сутністю воно не здійснює вплив на державотворчі процеси. Наявність інших політичних інтересів у постановленні Рішення КСУ № 11-р(II)/2023, яким визнано неконституційними окремі положення ст. 111 КВК України, не вбачається в умовах сучасного стану української державності, з огляду на невелику кількість⁴ в електоральному сенсі бенефіціарів такого рішення. Політичне підґрунтя аналізованої правової позиції в рішенні КСУ можна пояснити прагненням проде-

⁴ Станом на 01 лютого 2024 р. за даними Міністерства юстиції України покарання у виді довічного позбавлення волі відбувають 1 593 засуджених [51].

монструвати відданість європейським стандартам. Про існування європейського стандарту права засуджених до довічного позбавлення волі на короточасний виїзд за межі установи відбування покарання у зв'язку з винятковими особистими обставинами ведуть мову й натхненники [43] аналізованої юридичної позиції в Рішенні КСУ № 11-р(П)/2023. У зв'язку з цим, виникає питання щодо існування такого стандарту, його змісту та джерел. Одним з факторів, який визначає обов'язковість останніх, як відомо, є компетенція органу, який прийняв відповідний акт.

Імперативної юридичної норми, яка б закріплювала обов'язок держави надати кожному засудженому, який відбуває покарання у виді позбавлення волі, й довічного зокрема, виїхати за межі установи відбування покарання для того, щоб відвідати свого тяжко хворого близького родича або взяти участь у його похороні, не виявлено в міжнародно-правових актах у сфері прав людини [52, 53], обов'язковість яких для України визначена ст. 9 Конституції України, ст. 14 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. [54]. Формулювання ж, які містяться в інших актах, не є категоричними вимогами за своїм змістом та формою. Зокрема, надання дозволу ув'язненому «завжди, коли це дозволяють обставини» «із супроводом або самостійно залишати пенітенціарну установу для відвідування хворого родича, присутності на похованні або з інших гуманітарних мотивів», передбачено у п. 24.7 Європейських пенітенціарних правил [55], які відповідно до п. b ст. 15 Статуту Ради Європи [56] мають рекомендаційний характер. Крім того, в наведеній рекомендації йдеться про ув'язнених загалом. Того, що вона стосується осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення, окремо не уточнено.

У підп. 2 п. 44 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями міститься рекомендація: «У разі критичного захворювання близького родича в'язневі треба дозволити, якщо є можливість, відвідати його під охороною чи самостійно» [57]. Але самі Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями, прийняті у 1955 році, не мають обов'язкової сили міжнародно-правового акта, чи міжнародного договору. На офіційному сайті Верховної Ради України цей акт ідентифікований як «Міжнародний документ» [57], його видавником зазначено ООН, редакція від 30 серпня 1955 р. зазначена як поточна. Інформація про його ратифікацію Україною відсутня. Натомість, згадка про те, що «мінімальні стандартні правила відносно поводження з в'язнями», прийняті «першим Конгресом ООН по попередженню злочинності і поводження з правопорушниками» міститься у Резолюції 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. «Основні принципи поводження з в'язнями» [58] (далі — Резолюція). У закріпленому в ст. 7 Статуту ООН [59] переліку головних органів, які засновуються в Організації Об'єднаних Націй, «Конгрес ООН по попередженню злочинності і поводження з правопорушниками» не передбачений. Документ «Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження із в'язнями, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 2015 р.» фігурує у п. 2.5.3 аналізованого рішення КСУ у справі за конституційною скаргою А. О. Лужинця [1]. Документ з такими ж реквізитами вказаний у переліку міжнарод-

них документів, у яких задекларовані міжнародні стандарти тримання засуджених та осіб, взятих під варту в пенітенціарних установах, що міститься у вступі Звіту про реалізацію Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року у 2023 році [60, с. 4]. Про нього згадують у науковій літературі [3, с. 54–57]. Але акта з такою назвою, датою та органом, що його прийняв, на офіційному сайті Верховної Ради України в рубриці «Міжнародні документи» не знайдено. А Генеральна Асамблея ООН відповідно до розд. IV Статуту ООН [59] уповноважена давати рекомендації членам ООН з питань, обговорення яких належить до її компетенції. У публікації під назвою «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями (Правила Нельсона Мандели)» [61] не зазначено реквізитів, що мали б засвідчувати обов'язковість для України цього документу, зокрема дати прийняття та органу, який його прийняв.

Не виявлено й випадків констатації ЄСПЛ порушення Україною ст. 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя» Конвенції з підстави ненадання засудженому до довічного позбавлення волі побачення з близьким родичем з виїздом за межі установи відбування покарання [62, с. 54]. ЄСПЛ визнав порушенням ст. 8 Конвенції відмову в наданні дозволу відвідати похорон батька лише в одному з оприлюднених станом на сьогодні рішень щодо України — *Фельдман проти України № 2* (п.п. 30–36) [44]. Воно, як і рішення ЄСПЛ у справах *Ploski v. Poland* від 12 лютого 2003 р. (п. 37) [30], *Lind v. Russia* від 06 грудня 2007 р. [63], посиланням на правові позиції ЄСПЛ, у яких КСУ обґрунтовував свою юридичну позицію у справі за заявою А. О. Лужинецького⁵, *Vetsev v. Bulgaria* від 02 травня 2019 р. [45, с. 12–13], на яке для обґрунтування своїх висновків посилалися УГСПЛ та ЕПЛН, стосувалося заявника, який перебував під вартою, що підкреслює сам ЄСПЛ (п. 34) [44]. Тут слід зауважити, що такий самий підхід немає підстав поширювати щодо осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, перш за все, через цілком різний їхній правовий статус, що підкреслено у підп. «а» ч. 2 ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: «Обвинувачені у випадках, коли немає виняткових обставин, поміщаються окремо від засуджених і їм надається окремий режим, що відповідає їх статусу незасуджених осіб» [53].

На відміну від осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, винуватість особи, яка перебуває під вартою, ще не визнана вироком суду, що вступив у законну силу. Тобто на таку особу поширюється презумпція невинуватості. Саме презумпцію невинуватості було названо відправною точкою при розгляді питання про дозвіл на побачення чи листування щодо особи, яку тримають під вартою, у п. 127 Рекомендацій від 2013 року, наданих Україні Європейським комітетом із запобігання катуванням, у викладі Вадима Човгана [65, с. 16].

⁵ Некоректність посилань КСУ у своїх рішеннях на рішення ЄСПЛ є непоодиноким фактом. У науковій літературі вказують й на інші приклади нерелевантного посилання КСУ на правові позиції ЄСПЛ [64, с. 23].

Додаткові аргументи на користь висновку про виправданість неоднакового підходу до осіб, на яких поширюється презумпція невинуватості, і тих, яким згідно з вироком суду, що набрав законної сили, призначено найсуворіший відповідно до національного кримінального законодавства вид покарання — довічне позбавлення волі, знаходимо в рішенні ЄСПЛ *Ploski v. Poland*, що стосувалось ненадання заявникові, який перебував під вартою, дозволу на відвідання похорону його батьків. Прикметним є аргумент ЄСПЛ, який, констатує порушення державою ст. 8 Конвенції, вказав, що заявник не обвинувачувався у вчиненні злочину проти особи і не міг розглядатися як злочинець, який не має перспективи звільнення (п. 37) [30]. Очевидно, що йшлося про невисокі ризики втечі такої особи з під варти в разі надання їй можливості здійснити цю поїздку.

Водночас і для цієї категорії осіб, тобто тих, яких тримають під вартою, і на яких, підкреслюю, поширюється презумпція невинуватості, ЄСПЛ резюмує, що згідно з його практикою ст. 8 Конвенції **не гарантує** безумовне право отримати дозвіл відвідати хворого родича [66, с. 24] чи бути присутнім на похороні родича [44, п. 34, 66, с. 24]. Воно може бути обмежене за умови дотримання триєдиного стандарту законності втручання держави у права і свободи людини: «Держава може відмовити особі у праві взяти участь у похороні її батьків тільки, якщо для цього існують вагомі підстави та якщо неможливо знайти альтернативне рішення» [44, п. 34].

В інших рішеннях, зокрема *Ēcis v. Latvia* від 10 січня 2019 р. [67], на яке для аргументування своєї позиції посилався КСУ, *Messina v. Italy* (No. 2) від 28 вересня 2000 р. [46], яким обґрунтовували свої відповіді на запит судді КСУ В. О. Городовенка УГСПЛ та ЕПЛН, заявники оскаржували до ЄСПЛ відмову в наданні дозволу виїхати за межі установи відбування покарання, у зв'язку з винятковими сімейними обставинами, відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, тобто мали правовий статус, відмінний від правового статусу засуджених до довічного позбавлення волі.

У результаті вивчення рішень ЄСПЛ не виявлено його прямих вказівок про необхідність однакового підходу щодо надання засудженим до довічного позбавлення волі однакової з іншими позбавленими волі особами можливості короткочасного виїзду за межі установи відбування покарання. У рішенні *Khoroshenko проти Росії* від 30 червня 2015 р., розглядаючи скаргу засудженого до довічного позбавлення волі на вкрай малу кількість побачень з родичами, попередньо підкресливши свою повагу до права розсуду держави в питаннях пенітенціарної політики та у визначенні зіставлення між суворістю покарання і видом пенітенціарного режиму (п.п. 120, 132) [47], стосовно практики **регламентування побачень у тюрмі** ЄСПЛ констатує, що «більшість держав-учасниць не встановлюють жодного розрізнення між особами, засудженими до довічного позбавлення волі, і іншими категоріями засуджених» (п. 135) [47]. Але наведеним ЄСПЛ, по-перше, констатує позицію окремих держав-членів Ради Європи стосовно їхньої внутрішньої пенітенціарної політики, а не формулює власну правову позицію. По-друге, в наведеному рішенні йшлося про регламентування побачень у тюрмі, яке від короткочасного виїзду за межі установи відбування

покарань істотно відрізняється ризиками для тих членів суспільства, які перебувають на волі. Як зазначають у науковій літературі, застосовуючи положення Конвенції, ЄСПЛ «прагне до визначення належної рівноваги між різними правами та інтересами (мається на увазі як рівновага між правами окремого індивіда та суспільними або державними інтересами, так і баланс між правами окремих осіб, інтереси захисту яких суперечать один одному) [68, с. 138]. Вказана вимога пропорційності застосовується ЄСПЛ й у тлумаченні, зокрема, права на повагу до приватного та сімейного життя [69, с. 124]. Однією з цілей такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, є «убезпечення решти суспільства від можливостей нових контактів із засудженим» [70, с. 494], принаймні до того моменту, поки така особа не стане безпечною для суспільства — доведе своє виправлення. Дбаючи про інтереси осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини, не слід забувати, що захисту підлягають й права людей, які перебувають на свободі. Турбота про засуджених до довічного позбавлення волі не має приводити до утиску прав людей, які перебувають на свободі, зокрема їхнього права на безпечний життєвий простір.

У тих же рішеннях щодо інших держав, де ЄСПЛ визнавав порушенням ст. 8 Конвенції відмову державних органів задовольнити запит засуджених про короткочасний виїзд за межі установи відбування покарання у зв'язку з винятковими особистими обставинами, заявники відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, тобто цілком інший вид покарання, який від довічного позбавлення волі відрізняється не лише тривалістю позбавлення волі, а й ступенем осуду державою злочинної поведінки особи та суспільної небезпечності особи, якій суд призначає покарання у виді довічного позбавлення волі.

Кримінальне покарання як найсуворіший з видів репресії, що законно може бути застосований державою до особи, яка вчинила злочин/кримінальне правопорушення, за своїм юридичним змістом було [28, с. 123, 214] і залишається передбаченим законом обмеженням прав і свобод засудженої особи [11, с. 310; 13, с. 17; 22, с. 124; 23, с. 48; 28, с. 238; 70, с. 509; 71, с. 305]. Закономірно, що в суворіший вид покарання законодавець закладає більший обсяг обмежень прав і свобод особи. Ці обмеження прав і свобод особи не суперечать міжнародно визнаним стандартам прав людини за умови, що вони узгоджуються з принципами верховенства права і законності.

«Під видом покарання прийнято розуміти окремих кримінально-правовий засіб, що володіє усіма ознаками покарання» [70, с. 424], частина з яких природно властива певному засобу впливу на особу ще до того, як законодавець визнає його видом покарань, так звані «первинні ознаки». Вони «стосуються змісту, а не форми покарання і, по суті своїй, усі пов'язані з каральним правообмеженням як змістовним наповненням покарання» [70, с. 425]. До таких «первинних ознак», відсутність хоча б однієї з яких повинна визнаватись перешкодою для віднесення засобу впливу до видів покарань, Ю. А. Пономаренко відносить такі: «По-перше, ці обмеження можуть стосуватися лише законних прав та свобод особи ... По-друге, цей засіб повинен обмежувати особу в реалізації її права або свобод, тобто звужувати правовий статус особи за рахунок встановлення заборон на реалізацію

окремих її суб'єктивних прав чи свобод ... По-третє, ці обмеження у реалізації можуть стосуватися лише тих прав особи відносно яких вони допускаються (чи принаймні не забороняються) національним законодавством та міжнародним правом ...: 1) право на особисту свободу ...; 2) право на свободу пересування ...; 3) право власності ...; 4) право на працю ... По-четверте, ... правообмежувальний зміст повинен мати каральні, а не лише превентивні властивості ...» [70, с. 426–441].

Довічне позбавлення волі є найсуворішим з можливих для державчленів Ради Європи кримінальних покарань, доцільність існування якого в системі покарань за чинним КК України та збереження в майбутньому українському кримінальному законодавстві не ставиться під сумнів дослідниками інституту караності кримінальних правопорушень [70, с. 444, 508, 525]. Після скасування смертної кари в Україні у 1999 році система покарань у КК України була доповнена довічним позбавленням волі Законом України від 22 лютого 2000 р. Відповідно до ст. 64 КК України суд призначає довічне позбавлення волі не лише з врахуванням тяжкості злочину, а й керуючись принципом індивідуалізації кримінальної відповідальності. Особи, яким судом призначене покарання у виді довічного позбавлення волі — це ті, які, як випливає з умов призначення цього основного виду покарання, зазначених у ч. 1 ст. 64 КК України, вчинили особливо тяжкі злочини, індивідуальні характеристики яких такі, що суд не знайшов можливості призначити їм покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Перспектива їхнього звільнення, навіть відповідно до стандартів права Конвенції, є досить віддаленою в часі та залежить від багатьох умов, зокрема передбачених ст. 82 КК України.

Відбування цього виду покарання цілком закономірно супроводжується значними обмеженнями основних прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конвенцією, зокрема, як послідовно наголошує ЄСПЛ, заходи, які позбавляють особу її свободи, часто можуть містити елемент страждання і приниження [72, п. 35; 73, п. 112], невід'ємними є обмеження приватного та сімейного життя ув'язненого [74, п. 42; 75, п. 83].

Як слушно зауважують у науковій літературі, різне правове становище засуджених, різні умови тримання засуджених, рівні ізоляції, які застосовуються залежно від ступеня суспільної небезпеки різних категорій засуджених, що виявляється у триманні засуджених до довічного позбавлення волі в установах найвищого (максимального) рівня безпеки, є результатами втілення у практику виконання покарань принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань. Останній є «похідним від принципу кримінального права — диференціація й індивідуалізація кримінальної відповідальності» [21, с. 93]. Індивідуальний підхід, якого вимагає ЄСПЛ, реалізується через індивідуалізацію кримінальної відповідальності, яка здійснюється національним судом у вирокі. Індивідуальний підхід й полягає в тому, що, призначаючи особі покарання відповідно до ст. 65 КК України «Загальні засади призначення покарання», суд не знайшов можливості призначити інший — більш м'який вид покарання, ніж довічне позбавлення волі. «Принцип індивідуалізації під час виконання покарань

в установах виконання покарання базується не на групових, а на індивідуальних особливостях особи засудженого», які враховуються під час відбукання ним покарання [18, с. 312].

У результаті здійсненого аналізу, не знайдено підтвердження існування міжнародного стандарту щодо права засуджених до довічного позбавлення волі на короткочасний виїзд за межі установи відбукання покарання у зв'язку з винятковими особистими обставинами, а відтак обов'язку держави забезпечити їм це право, до якого апелював КСУ для обґрунтування своєї правової позиції. Таким чином, ст. 111 КВК України в редакції, в якій вона діяла до моменту постановлення рішення КСУ про її неконституційність через ненадання засудженим до довічного позбавлення волі права короткочасного виїзду за межі установи відбукання покарання, не суперечила міжнародно-правовим актам, що є обов'язковими на території України.

Крім наведеного вище, аналізована правова позиція КСУ суперечить принципу пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів, який застосовує ЄСПЛ у тлумаченні прав, гарантованих Конвенцією. Одним з аспектів цього принципу є визначення можливостей держави забезпечувати реалізацію цих прав. Дослідники звертають увагу на правову позицію ЄСПЛ, сформульовану в його рішенні у справі «Ілашку та інші проти Молдови і Росії», що при визначенні сфери дії позитивних зобов'язань держави, «ці зобов'язання повинні тлумачитися таким чином, щоб не накладати нереальних і непропорційних зобов'язань на державу» [68, с. 146]. Допустимість фінансових мотивів застосування обмежень прав на повагу до приватного і сімейного життя визнана Судом [28, с. 252]. Під час дії в Україні правового режиму воєнного стану, коли «життя нації перебуває під загрозою», за якого відповідно до ч. 1 ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. держава може відступити від своїх зобов'язань за цим Пактом [53, ч. 1 ст. 4], КСУ створив нове зобов'язання для нашої держави, не передбачене міжнародними договорами України.

Нормативна складова обумовленості рішення КСУ про неконституційність ст. 111 КВК України побудована на обґрунтуванні того, що її окремі приписи, які «унеможливають застосування до засуджених до довічного позбавлення волі осіб короткочасних виїздів за межі колонії на території України», у зв'язку винятковими особистими обставинами, суперечать ст.ст. 3, 8, 21, 23, 24, 28, 32, 64 Конституції України [1, п. 4.4]. Насправді, певні обмеження особистого та сімейного життя, які природно випливають з ізоляції засудженої особи від суспільства, як іманентної риси покарання у виді довічного позбавлення волі, цілком відповідають приписам ст.ст. 63, 64 Конституції України та в зв'язку з цим узгоджуються з іншими наведеними у аналізованому рішенні КСУ статтями Конституції України. Все залежить від розуміння поняття «людська гідність».

Тому ціннісною складовою обумовленості свого рішення КСУ обрав міжнародно визнаний (ч. 1 ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 16.12.1966 р.) [53], закріплений у Конституції України принцип поваги до людської гідності (ст. 3), до змісту якого орган конституційної юрисдикції включив можливість короткочасного виїзду за межі ус-

танови відбування покарання в зв'язку із винятковими сімейними обставинами кожної позбавленої волі особи, включно із засудженими до довічного позбавлення волі. Обґрунтування неконституційності ст. 111 КВК України її суперечністю ст. 3 Конституції України стало ядром правової позиції КСУ. Обґрунтуванню того, що елементом принципу поваги до людської гідності є можливість виїзду засуджених до довічного позбавлення волі за межі колонії для того, щоб відвідати свого важкохворого близького родича чи взяти участь у його похованні, присвячено більшість тексту мотивувальної частини Рішення КСУ № 11-р(П)/2023 (п. 2.1–2.3.3) [1]. Як зазначають у науковій літературі, конституційним приписам «подібно до міжнародно-правових норм притаманний найбільш високий рівень змістової і смислової невизначеності» [49, с. 193]. Ця обставина створює можливості для широкого розсуду КСУ у тлумаченні змісту конституційних положень. Проте цей розсуд не має бути безмежним. Він має підпорядковуватися принципам права — загальним, міжгалузевим, спеціально-галузевим. *Principia probant, non probantur* [принципи є доказами, вони не потребують доказування]. Наприклад, під конституційністю кримінального закону, в науці кримінального права пропонують «розуміти його відповідність не лише нормам Конституції, але й конституційним принципам та принципам кримінального права» [76, с. 24]. На думку вчених-конституціоналістів, розсуд у конституційному судочинстві також має бути обмежений об'єктивними факторами, серед яких — підпорядкованість законам і правилам формальної логіки [49, с. 197].

Не ставлячи під сумнів право кожної засудженої до довічного позбавлення волі особи на повагу її людської гідності, все ж вважаю доцільним проаналізувати, які підстави, крім необмеженого власного розсуду, були у КСУ для того, щоб вважати елементом права на повагу до людської гідності можливість короткочасного виїзду засуджених до довічного позбавлення волі за межі установи відбування покарання. Право на повагу до людської гідності щодо позбавлених волі осіб виділено окремо в міжнародно-правових актах та національному українському законодавстві. Зокрема, у ч. 1 ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права проголошено, що «всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі» [53], право на повагу до їхньої людської гідності передбачене в переліку основних прав засуджених у ч. 1 ст. 8 КВК України. Незважаючи на те, що право на повагу до людської гідності має своє нормативне закріплення, як констатують науковці, чітке визначення терміна «гідність людини» відсутнє в законодавстві, що зумовлює його неоднозначне розуміння та наукову невизначеність, зокрема у кримінально-виконавчому праві [3, с. 30–33, 40]. У літературі з кримінально-виконавчого права висловлюють підтримку думки П. М. Рабіновича, що зміст права на повагу до гідності людини становить «законодавчо встановлена та гарантована державою сукупність норм, які дають кожній людині впевненість у суспільній цінності, можливість усвідомлювати себе як особистість, поважати власні моральні принципи й етичні норми, наполягати на повазі до себе інших людей, державних органів та їхніх посадових і службових осіб, а також вимагати, щоб будь-які сумніви щодо її моральних якостей та етичних принципів були належним чином обґрунтовані» [3, с. 42].

Поводження, що принижує гідність, розглядається ЄСПЛ у межах застосування ст. 3 Конвенції «Заборона катування». Через неналежні умови тримання засуджених в установах відбування покарань, на невідповідність яких вимогам національного законодавства та європейським нормам і стандартам постійно акцентують увагу українські науковці [16, с. 21], які є поводженням, що принижує людську гідність, ЄСПЛ констатував порушення Україною ст. 3 в багатьох своїх рішеннях.

«Аналіз рішень ЄСПЛ дає підстави для висновку, що як нелюдське і таке, котре принижує гідність, поводження і покарання зазначена судова інстанція розцінює такі обставини: перенаселеність камер, неналежні санітарно-гігієнічні та побутові умови, зокрема і стан одягу й постільних речей, наявність комах і гризунів, антисанітарія, ненадання або неналежне надання медичної допомоги тощо» [15, с. 62].

Саме неналежні умови утримання засуджених в установах відбування покарань в Україні вітчизняні науковці вважають порушенням права на повагу до людської гідності. Приєднуючись до думки О. М. Джужі та І. О. Колба, яку вважають одностайною позицією фахівців у сфері кримінально-виконавчого права, що «визнання людської гідності є найкращою підставою для обґрунтування всіх інших прав засуджених, у тому числі й на реабілітацію (ресоціалізацію)» [13, с. 363], Ю. В. Кернякевич-Танасійчук наголосила, що через створені у кримінально-виконавчих установах «матеріально-побутові умови тримання, які не сприяють усвідомленню особою власної гідності та не орієнтують особу на повагу до себе і до оточуючих», не можливо втілити норму про повагу до людської гідності засудженого на практиці [13, с. 363]. Саме умови тримання, в яких засуджені живуть щоденно, мають яскраво виражену каральну суть, саме їх можна назвати такими, що ганьблять і принижують особу — солідаризується з іншими науковцями Ю. В. Кернякевич-Танасійчук [13, с. 363–364], а І. С. Яковець вважає, що вказані умови «не відповідають вимогам законодавства та європейським нормам і стандартам та не забезпечують безумовного дотримання прав людини і громадянина в місцях позбавлення волі» [16, с. 21]. «Подібні умови тримання засуджених та ув'язнених є порушенням не лише ст. 3 ЄКПЛ, але й ст. 28 Конституції України, що декларує заборону жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження» [25, с. 209]. В. О. Човган звертає увагу, що неналежні умови утримання в'язнів, зокрема тримання засуджених у приміщеннях колективного ув'язнення, від якого особливо страждає право на приватність [28, с. 535].

Відмову ж відвідати похорон близького родича у справі *Фельдман проти України № 2* (п. 32) [44] та у рішеннях щодо інших держав ЄСПЛ розглядав як втручання у права за ст. 8 Конвенції [66, с. 24]. Саме, здійснюючи розмежування сфер застосування ст.ст. 3 і 8 Конвенції, ЄСПЛ визнав, що певний рівень страждання і приниження є невід'ємним складником покарання та інших заходів, які позбавляють особу свободи [72, п. 35]. Водночас, формулюючи один з основних принципів поводження з в'язнями у Резолюції — користування всіма ув'язненими правами людини і фундаментальними свободами, що передбачені вказаними в п. 5 цієї Резолюції

міжнародно визнаними документами, Генеральна асамблея ООН підкреслює, що виняток становлять ті обмеження, «необхідність яких надто обумовлена фактом ув'язнення в тюрму» [58].

Існує логічна суперечність між судженням, яке, з огляду на положення ст.ст. 28 і ч. 2 ст. 64 Конституції України є безсумнівним, що людська гідність є абсолютною цінністю, яка притаманна кожній людині, навіть якщо її засуджено за особливо тяжкі злочини; гідність людини ніхто і за жодних обставин не може обмежувати або заперечувати, на чому наголошує КСУ (п. 2.2.1) [1], і тим широким обсягом поняття «людська гідність», яким його наділив КСУ, що перевищує обсяг, визначений у ст. 28 Конституції України. У результаті застосування логічного прийому аргументації — приведення тези до абсурду [77, с. 215] — отримуємо висновки, що не відповідають дійсності. Оскільки жоден з елементів людської гідності не може бути обмежений, то ізоляція особи від суспільства, що є іманентною рисою позбавлення волі, як у виді кримінального покарання, так і у виді запобіжного заходу, є неправомірним порушенням людської гідності. А в запиті засудженого, зокрема до довічного позбавлення волі, на короткочасний виїзд за межі установи відбування покарання, з метою відвідання тяжко хворого близького родича або участі в його похованні, не може бути відмовлено в принципі, незалежно від ступеня виправлення такої особи та наявності загрози для суспільства, оскільки це право є складовою абсолютного права на повагу до людської гідності. Таким чином, розвиваючи аргументацію КС України, можна дійти до абсурдного висновку, що покарання, яке полягає в позбавленні волі, за своєю суттю, є забороненим ст. 3 Конвенції поведженням, що принижує людську гідність.

Таким чином, висновку КСУ про те, що елементом права на повагу до людської гідності є право кожного відвідати свого тяжко хворого близького родича або взяти участь у його похованні, що, своєю чергою, є підставою надання можливості короткострокового виїзду засудженого до довічного позбавлення волі за межі установи відбування покарання, бракує обґрунтованості.

Висновки і перспективи подальшого дослідження проблеми.

Здійснене дослідження показало безпідставність обох базових аргументів, на яких громадилося Рішення КСУ № 11-р(П)/2023 [1]:

1) не підтверджено існування міжнародного стандарту права засуджених до довічного позбавлення волі на короткочасний виїзд за межі установи відбування покарання у зв'язку з винятковими особистими обставинами, а відтак обов'язку держави забезпечити їм це право;

2) тлумачення Конституційним Судом України поняття «людська гідність», елементом якого визначено право засуджених на короткочасний виїзд за межі установи відбування покарання для відвідання свого тяжко хворого близького родича чи участі в його похованні, суперечить законам і правилам формальної логіки.

Незважаючи на це, відповідно до Конституції України, рішення КСУ має бути виконане. На виконання рішення КСУ Міністерство юстиції Ук-

раїни уже підготувало проєкт Закону України [7]. У запропонованій проєктом новій редакції ст. 111 КВК передбачена можливість короточасного виїзду засуджених, зокрема й до довічного позбавлення волі, за межі установи відбування покарань «у разі смерті або тяжкої хвороби близького родича, що загрожує життю хворого». Але ця можливість не безумовна. «Дозвіл на короточасний виїзд надається начальником колонії з урахуванням останньої наявної оцінки поведінки засудженого та за результатами останньої наявної оцінки ризиків вчинення ним повторного кримінального правопорушення». Встановлення умов суперечить тезі КСУ про непорушність права засуджених до довічного позбавлення волі відвідати свого тяжко хворого близького родича чи взяти участь у його похованні з виїздом за межі установи відбування покарань, оскільки воно є елементом абсолютного права на повагу до людської гідності.

Цікаво, які аргументи проти власної ж правової позиції висуне КСУ у рішенні за наступною заявою про неконституційність ст. 111 КВК України, у якій встановлено умови для реалізації засудженими одного з елементів абсолютного права на повагу до людської гідності.

Отож, далі буде ...

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі) від 20.12.2023 р. № 11-р(П)/2023. Справа № 3-72/2023(145/23). *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/rJ-pM>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/tLmy>.
3. Василюк І. М. Право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. Дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 233 арк. URL: <https://t.ly/MeV32>.
4. Мелешевич А. А., Лозовий І. В., Свідерська А. В. Юристократія та захист соціально-економічних прав Конституційним Судом України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2010. Том 103. С. 12–19. URL: <https://t.ly/rtirN>.
5. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/E7NiJ>.
6. Національна стратегія у сфері прав людини. Затв. Указом Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/tKdQt>.
7. Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 року № 11-р(П)/2023. Проєкт Закону України. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://t.ly/y4iNw>.

8. Про Конституційний Суд України. Закон України від 13.07.2017 р. № 2136–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/SQH T>.
9. Крук О. М. Правове регулювання короткострокових виїздів засуджених за межі колоній в Україні. Дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2015. 215 арк. URL: <https://t.ly/5qsc>.
10. Колб О., Крук О. Поняття короткочасних виїздів засуджених в Україні за межі колонії. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 107–113. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України*. URL: <https://t.ly/M8wuo>.
11. Гритенко О. А. Теоретико-правові концептуальні засади прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі. Дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2020. 492 арк. *Академічні тексти України*. URL: <https://t.ly/wCgMl>.
12. Василик В. В. Кримінально-виконавчі засади виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Київ, 2021. 312 с. *Електронний репозитарій НАВС*. URL: <https://t.ly/BMPBr>.
13. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України. Дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2019. 535 арк. *Інституційний репозитарій Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. URL: <https://t.ly/r-x1O>.
14. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Освіта засуджених як один із засобів досягнення реалізації кримінально-виконавчої політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 48, Том 2. С. 75–77. <https://t.ly/UNfES>.
15. Шкута О. О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України. Дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.08. Ірпінь, 2018. 480 арк. *Університет державної фіскальної служби України (Державний податковий університет)*. URL: <https://t.ly/uTveQ>.
16. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань. Харків : Право, 2013. 392 с.
17. Лисодед О. В. Сучасний стан прав засуджених в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 317–320. URL: <https://t.ly/Xn6T7>.
18. Пилипенко Д. О. Принципи кримінально-виконавчого права. Дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.08. Кропивницький, 2024. 548 арк. *DSULAIR. Репозитарій Донецького державного університету внутрішніх справ*. URL: <https://t.ly/H1Lx2>.
19. Василюк І. М. Позиція міжнародних стандартів щодо права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 5 (14). С. 95–99. URL: <https://t.ly/ZPhl>.
20. Човган В. Ключові напрями пенітенціарної реформи як складової Національного плану дій у сфері прав людини (22.01.2016). *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. URL: <https://t.ly/t4w5>.
21. Бобровник К. Л. Значення принципів кримінально-виконавчого законодавства для виправлення та ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 90–95. <https://doi.org/10.32782/kjp/2023.4.13>.
22. Дотримання прав людини у пенітенціарній системі України / за заг. ред. М. В. Романова. Харків : Права людини, 2015. 480 с. *Репозитарій*

- Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова. URL: <https://t.ly/zYEii>.
23. Дуюнова Т. В., Яковець І. С. Виконання покарання у виді довічного позбавлення волі / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2015. 192 с. *Academia*. URL: <https://t.ly/ZCQHv>.
 24. Довічне ув'язнення: європейські стандарти та українська практика / упоряд. Є. Ю. Захаров. Харків : Видавництво Права людини, 2021. 232 с. *Харківська правозахисна група*. URL: <https://t.ly/2pD0>.
 25. Триньова Я. О. Важливі аспекти пенітенціарної реформи в Україні, пов'язані з додержанням прав людини. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук — 2021* : матер. Міжн. наук.- практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квітня 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський. Чернігів : Академія Державної пенітенціарної служби, 2021. С. 207–211. *Academia*. URL: <https://t.ly/agoR>.
 26. Тюфтієв С. М. Медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі як предмет кримінально-виконавчого дослідження. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук — 2021* : матер. Міжн. наук.- практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квітня 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський. Чернігів : Академія Державної пенітенціарної служби, 2021. С. 211–213. *Academia*. URL: <https://t.ly/jEVw1>.
 27. Денисенко К. В. Особливості реалізації права на приватність у місцях несвободи. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук — 2021* : матер. Міжн. наук.- практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квітня 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський. Чернігів : Академія Державної пенітенціарної служби, 2021. С. 125–127. *Academia*. URL: <https://t.ly/EEDA>.
 28. Човган В. О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування. Харків : Права людини, 2017. 608 с. *Харківська правозахисна група*. URL: <https://t.ly/mcC2o>.
 29. Polish authorities refused prisoner permission to visit his dying daughter in hospital and then failed to reply adequately and in time to his request to attend her funeral. Press release issued by the Registrar of the Court. ECHR 262 (2011) 29.11.2011. HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://t.ly/AwSTc>.
 30. Case of Ploski v. Poland (application no. 26761/95) 12 November 2002, final 12/02/2003. HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL: <https://t.ly/vo8JV>.
 31. Матеріали справи №3-72/2023(145/23) до рішення КСУ (Другий сенат) № 11-р(П)/2023. Конституційний Суд України. URL: <https://t.ly/tw2Tw>.
 32. Відповідь на запит судді Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України, підготовлена на кафедрі кримінально-правової політики та кримінального права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Конституційний Суд України. URL: <https://t.ly/Mgu53>.
 33. Науково-правовий висновок, підготовлений на кафедрі кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія». Конституційний Суд України. URL: <https://t.ly/v0Xfx>.

34. Правова позиція кафедри кримінального права і кримінології юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів ч. 1 ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України. *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/vsflP>.
35. Юридична позиція у межах доктринального (наукового) тлумачення нормативно-правових актів, підготовлена на кафедрі кримінального права і процесу Ужгородського національного університету. *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/begV2>.
36. Наукове бачення щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів ч. 1 ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України, підготовлене на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ. *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/fhuwf>.
37. Науковий висновок Харківського національного університету внутрішніх справ за матеріалами звернення судді Конституційного Суду України Віктора Городовенка у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів ч. 1 ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України. *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/K4ByB>.
38. Науковий висновок у справі за конституційною скаргою Лужинецького А. О. щодо відповідності Конституції України окремих приписів ч. 1 ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України, підготовлений на кафедрі кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ. *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/Gv7rY>.
39. Позиція на конституційну скаргу Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів ч. 1 ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України, підготовлена на кафедрі тактико-спеціальної підготовки Академії Державної пенітенціарної служби). *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/WXNUI>.
40. Відповідь Президента України Володимира Зеленського на звернення судді Конституційного Суду України Віктора Городовенка. *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/uo4-C>.
41. Інформація щодо конституційної скарги Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів ч. 1 ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України за підписом Руслана Стефанчука. *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/ieFdW>.
42. Відповідь Уповноваженого Верховної Ради України Дмитра Лубінця на лист судді Конституційного Суду України Віктора Городовенка. *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/-NnOp>.
43. Відповідь на лист судді Конституційного Суду України Віктора Городовенка стосовно висловлення правової позиції з проблематики конституційної скарги Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України окремих приписів ч. 1 ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу України, надана amicus curiae — Українською Гельсінською спілкою з прав людини та Європейською мережею із

- судового захисту прав ув'язнених. *Конституційний Суд України*. URL: <https://t.ly/P5ZEX>.
44. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фельдман проти України» (№ 2) / Case of Feldman v. Ukraine (No. 2) (заява № 42921/09) від 12.01.2012 р., остаточне 12.04.2012 р. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://t.ly/BMEts>.
 45. Огляд рішень Європейського суду з прав людини за період з 29.04.2019 по 03.05.2019. Вип. 15 / відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2019. 13 с. *Верховний Суд*. URL: <https://t.ly/WROHN>.
 46. Case of Messina v. Italy (No. 2) (Application no. 25498/94) 28 September 2000. Final 28/12/2000. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://t.ly/MKjca>.
 47. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Khoroshenko проти Росії (заява № 41418/04) від 30.06.2015 р. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://t.ly/nKtj6>.
 48. Case of Sannino v. Italy (Application no. 30961/03) 27 April 2006. Final 13/9/2006. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://t.ly/pMxbl>.
 49. Впровадження в Україні міжнародних стандартів прав людини (загальнотеоретичні, методологічні та прикладні аспекти). Львів, Медичина і право, 2023. 271 с. (Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. Редкол.: П. М. Рабінович та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 37). *Academia*. URL: <https://t.ly/AzxxgA>.
 50. Панкевич О. Застосування Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та практики Страсбурзького суду в конституційному судочинстві України (спроба статистичного аналізу). *Публічне право*. 2020. № 4 (40). С. 32–41. URL: <https://t.ly/oealJi>.
 51. Коломієць В. Скільки людей в Україні відбувають покарання у тюрмах і СІЗО — відповіли у Мін'юсті (22.02.2024). *Громадське телебачення*. URL: <https://t.ly/v1zHz>.
 52. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/8gQsz>.
 53. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 16.12.1966 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/fyIH>.
 54. Про міжнародні договори України. Закон України від 29.06.2004 р. № 1906–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/GqObd>.
 55. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць). Прийнято Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. на 952-й зустрічі Заступників Міністрів. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/a8Fm7>.
 56. Статут Ради Європи від 05.05.1949 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/Yh2oN>.
 57. Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями від 30.08.1955 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/hbzCc>.

58. Основні принципи поводження з в'язнями. Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://t.ly/GsHle>.
59. Статут ООН (повний текст). *United Nations*. URL: <https://t.ly/spZ6j>
60. Звіт про реалізацію Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року у 2023 році. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://t.ly/D2k2c>.
61. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо поводження з в'язнями (Правила Нельсона Манделі) Віденський міжнародний центр (Vienna International Centre). *United Nations Office on Drugs and Crime*. URL: <https://t.ly/GTvp4>.
62. Брич Л. Право на повагу до приватного і сімейного життя для засуджених до довічного позбавлення волі у світлі практики Європейського суду з прав людини щодо України: умови правомірного обмеження та класифікація порушень. *Університетські наукові записки*. 2024. № 1 (97). С. 45–58. URL: <https://doi.org/10.37491/UNZ.97.4>.
63. Case of Lind v. Russia [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://t.ly/8dsCA>.
64. Панкевич О. З. Європейські стандарти людських прав у практиці Конституційного Суду України. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 4 (10). С. 21–27. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-4-21-27>.
65. Човган В. Аналіз виконання рекомендацій щодо пенітенціарної системи, наданих Україні Європейським комітетом з запобігання катуванням з 1998 року (03.06.2020). *Харківська правозахисна група*. URL: <https://t.ly/j862m>.
66. Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights. Prisoners' rights. Updated on 31 August 2024. 102 p. *European Court of Human Rights*. URL: <https://t.ly/VFHPs>.
67. Case of Ēcis v. Latvia (Application no. 12879/09) 10 January 2019, final 24/06/2019. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://t.ly/9SrDi>.
68. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України / відп. ред. В. М. Карпунов. Луганськ : РВБ ДЛУВС, 2006. 600 с. *Українська Гельсінська спілка*. URL: <https://t.ly/h8t6o>.
69. Ахтирська Н., Філатов В., Фулей Т., Хембах Х. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя. Київ : Істина, 2011. 200 с.
70. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень. Харків : Право, 2020. 720 с.
71. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. Київ : Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
72. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Беляєв та Дігтяр проти України (Case of Belyaev and Digtyar v. Ukraine) (заяви №№16984/04 та 9947/05) від 16 лютого 2012 р. остаточне 16 травня 2012 р. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://t.ly/1w7FS>.
73. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Кузнецов проти України (Case of Kuznetsov v. Ukraine) (заява № 39042/97) від 29 квітня 2003 р. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://t.ly/-zb0W>.

74. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Бігун проти України (Case of Bigun v. Ukraine) (заява № 30315/10) від 21 березня 2019 р. Міністерство юстиції України. URL: <https://t.ly/SYpay>.
75. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Родзевілло проти України (заява № 38771/05) від 14 січня 2016 р. остаточне 14 квітня 2016 р.. Міністерство юстиції України. URL: <https://t.ly/Cgd6p>.
76. Денькович О. І. Тлумачення кримінально-правових норм у рішеннях Конституційного Суду України. Львів : ЛьвДУВС. 2015. 270 с.
77. Жеребкін В. Є. Логіка. 7-е вид. Київ : Знання, 2004. 255 с.

Надійшла до редакції 11.03.2025
Рекомендовано до друку 16.04.2025

Larysa BRYCH

(Lviv State University of Internal Affairs)

The Right To Respect For Private And Family Life For Individuals Sentenced To Life Imprisonment Aligns With The European Court Of Human Rights Practice Concerning Ukraine: Short-Term Trip Outside The Border Of The Penalty Institution

The Constitutional Court of Ukraine has declared certain provisions of Part 1, Article 111 of the Criminal Executive Code unconstitutional due to their inapplicability to life-sentenced prisoners' right to short-term leave from the penal colony. This decision represents an unexpected shift in Ukraine's criminal justice policy, particularly at a time when the country faces an existential threat from Russia's full-scale invasion. Despite the fact that the institution of short-term leave for convicted persons from correctional facilities due to exceptional personal circumstances has not been overlooked in criminal executive law, the conducted analysis indicates that no scholars have questioned the constitutionality of Article 111 of the Criminal Executive Code of Ukraine. The reviewed works do not suggest that legal recognition of the right of life-sentenced prisoners to short-term leave from correctional facilities under exceptional personal circumstances has been considered a means of improving Ukraine's criminal justice policy. The Constitutional Court of Ukraine bases its conclusion, first, on the fact that the right of life-sentenced prisoners to short-term leave to visit a gravely ill close relative or attend their funeral derives from an applicable international standard reflected in international instruments and the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR). Second, agreeing with the complainant, the Constitutional Court of Ukraine holds that the legislative prohibition on short-term leave from a correctional facility for life-sentenced prisoners to visit a gravely ill close relative or attend their funeral contradicts human dignity as an integral component of the constitutional 'right to respect for private life'. The research conducted in this article has not confirmed the existence of an international standard recognizing the right of life-sentenced prisoners to short-term leave from a correctional facility due to exceptional personal circumstances, nor the corresponding obligation of the state to ensure such a right. No such imperatives have been identified in the international legal instruments binding on Ukraine or in the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR). The article also presents arguments demonstrating that the Constitutional Court of Ukraine's interpretation of the concept of 'human dignity' contradicts the principles of law and the rules of formal logic.

Keywords: practice of the European Court of Human Rights, right to respect for private and family life, punishment, life imprisonment, regime of serving punishment, short-term trip outside the border of the penalty institution.